

สรุปผลการวิจัย อภิปรายและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องพัฒนาการของการศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์ไทยในประเทศไทย มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษารูปแบบของการจัดการศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์ในประเทศไทย พัฒนาการของการจัดการศึกษาและอิทธิพลที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์ไทย โดยกำหนดขอบเขตในการศึกษาถึงความเป็นมาของการศึกษาวิชาชีพ โขนและละครที่สืบเนื่องมาจากราชสำนักและเป็นแบบเป็นแผน ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์ไทยในด้านต่าง ๆ 3 ด้านคือ การรับและคุณสมบัติของผู้เข้ารับการศึกษา หลักสูตรและการสอน สถานภาพของผู้สำเร็จการศึกษา ซึ่งการวิจัยนี้จะเน้นสมัยที่มีการจัดการศึกษาในสถาบันการศึกษาที่มีการศึกษานาฏศิลป์และการละครเป็นวิชาชีพเท่านั้น

วิธีดำเนินการวิจัย ได้ดำเนินการวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารและสิ่งตีพิมพ์ต่าง ๆ ตลอดจนสัมภาษณ์บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์ไทย แล้วรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งจากเอกสารและการสัมภาษณ์ เรียบเรียงเป็นวิทยานิพนธ์ ดังจะได้เสนอผลการวิจัย อภิปรายและข้อเสนอแนะในการจัดการศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์ไทยและข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องพัฒนาการของการศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์ไทยในประเทศไทย ผู้วิจัยขอเสนอโดยสรุปเป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. อิทธิพลที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษา

ปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงคือ อิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการปกครอง โดยเฉพาะในด้านการเมืองและการปกครองมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการศึกษาที่เด่นชัดที่สุด อย่างไรก็ตามปัจจัยด้านต่าง ๆ จะมีความสัมพันธ์กันและเป็นเหตุผลเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ดังจะได้กล่าวโดยสรุปดังนี้

แต่ดั้งเดิมมานั้นการจัดการศึกษาเป็นไปเพื่อความบันเทิงและเพื่อประดับบารมีเป็นหลัก ทั้งในและนอกราชสำนัก แต่เนื่องจากพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุดในการปกครอง ตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช จึงมีอิทธิพลเต็มที่ต่อการจัดตั้งหรือสั่งยุบการจัดการศึกษา ข้อแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนในการจัดการศึกษาในราชสำนักและนอกราชสำนักก็คือ การห้ามไม่ให้สตรีฝึกหัดนาฏศิลป์ยกเว้นแต่ในราชสำนักของพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น ตลอดจนการฝึกหัดโขนก็กำหนดให้เป็นการศึกษาของมหาดเล็กเพื่อใช้ในราชการหรือราชประเพณี ซึ่งข้อกำหนดดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับธรรมเนียมของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ด้วย จนเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นครองราชย์และได้ประกาศยกเลิกขนบที่เป็นข้อกำหนดในการจัดการศึกษาแล้ว ความแตกต่างของการจัดการศึกษาทั้งในและนอกราชสำนักจึงมลายไป ยิ่งไปกว่านั้นศิลปะของการศึกษาในราชสำนักยังได้แพร่กระจายออกไปจากวงจำกัดที่ได้ยึดถือมาช้านาน ความมีอิสระเสรีภาพของประชาชนในการจัดการศึกษาจึงมีมากขึ้นและหลากหลายชนิด เช่น ละครร้อง ลีเก เป็นต้น

ในขณะที่เกี่ยวกับปัญหาทางด้านเศรษฐกิจก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพราะเศรษฐกิจการเงินในสมัยรัชกาลที่ 4 ฝืดเคืองมาก ทั้งนี้สืบเนื่องจากการนำเงินตราต่างประเทศเข้ามาใช้ในตลาดไทย การอุปถัมภ์เจ้าจอมหม่อมห้ามจำนวนมากจนสิ้นราชสำนัก ทำให้พระองค์ต้องมีภาระค่าใช้จ่ายสูงเป็นพิเศษ ตลอดจนปัญหาค่าครองชีพซึ่งขึ้นสูงมาก พระองค์จึงต้องระบายนเจ้าจอมหม่อมห้ามในราชสำนักออกเสียบ้าง ซึ่งเป็นปัจจัยที่สอดคล้องกับการประกาศให้สตรีทั่วไปแสดงละครได้โดยเสรี ผนวกกับสังคมไทยเริ่มหันไปนิยมศิลปวัฒนธรรมตะวันตก เปรียบเสมือนเป็นคลื่นใต้น้ำที่ทำให้การศึกษาวิชาชีพนานาชาติไทยต้องเปลี่ยนแปลงไปในเวลาต่อมา

เมื่อความเจริญของบ้านเมืองก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และธรรมเนียมของมนุษย์ ตลอดจนสภาพของสังคม จนทำให้การจัดการศึกษาตามแบบแผนดั้งเดิมขาดช่วงไปนาน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงฟื้นฟูการศึกษาขึ้นมาใหม่ โดยจัดตั้งโรงเรียนพรานหลวงเพื่อฝึกโขน และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา ก็ตั้งสำนักละครขึ้นในราชสำนัก ด้วยการจัดการศึกษาให้เป็นระบบโรงเรียน ขณะเดียวกันพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้นำในด้านธรรมเนียมต่อสิ่งบันเทิงใจแบบราชสำนักของตะวันตกด้วย เช่น การแสดงละครพูด ลีลาศ แฟนซี เป็นต้น ซึ่งมีอิทธิพลอย่างสูงต่อการเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมของประชาชนให้คล้ายตามผู้นำของประเทศและบุคคลชั้นสูง สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

อิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย และสภาพปัญหาทางด้านเศรษฐกิจหลังจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตแล้วมีผลให้การจัดการศึกษาในราชสำนักถูกยุบเลิกไปโดยปริยาย โดยเฉพาะความตื่นตัวในเรื่องชาตินิยม ผนวกกับแนวความคิดจากการจัดการศึกษาของต่างประเทศทำให้พลตรีหลวงวิจิตรวาทการจัดตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ เมื่อ พ.ศ.2477 เพื่อเป็นสถาบันผลิตนาฏศิลปินและดุริยางค์ศิลปิน โดยเฉพาะ กล่าวได้ว่าเป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบของระบบโรงเรียนอย่างสมบูรณ์และถือได้ว่า วิทยาลัยนาฏศิลป์ซึ่งพัฒนามาจากโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์นั้นเป็นสถาบันแม่แบบของการจัดการศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาอื่น ๆ ในภายหลังอีกด้วยอย่างไรก็ตามผลกระทบจากปัญหาอัตราประชากรในวัยการศึกษาระดับประถมและมัธยมที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้การผลิตครูนาฏศิลป์ไม่เพียงพอแก่หน่วยใช้งานที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาชาติ ฉบับที่ 3 วิทยาลัยครูจึงได้ขยายสาขาวิชาการผลิตครูประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับสูง วิชาเอกนาฏศิลป์ ขึ้นอย่างกว้างขวางตั้งแต่ปี พ.ศ.2515 และขยายการศึกษาจนถึงระดับปริญญาตรีในเวลาต่อมา

การขยายสถาบัน การศึกษาออกไปในส่วนภูมิภาคอย่างกว้างขวาง ทั้งหน่วยงานของ กรมฝึกหัดครูและหน่วยงานการศึกษาของวิทยาลัยนาฏศิลป์ เป็นการขยายที่ไม่มี การประสานนโยบาย เป้าหมายและวิธีดำเนินการ เข้าด้วยกันให้สอดคล้องกับการใช้ครูทำให้เกิดปัญหาทางด้านปริมาณ การผลิตเกินกว่าอัตราการบรรจุเข้าทำงาน เมื่อรูปแบบของความบันเทิงของคนไทยหันไปให้ความสนใจ ทางด้านการละครและภาพยนตร์ของตะวันตก การศึกษาในสาขาวิชาศิลปการละคร ตาม หลักสูตรของต่างประเทศจึงมีบทบาทขึ้นมา ด้วยการเปิดหลักสูตรศิลปการละครขึ้นที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ.2515 ประกอบกับสภาพปัญหาการว่างงานดังกล่าวมาจึงเป็น แนวทางเลือกของการเปิดสาขาวิชานาฏศิลป์และศิลปะการแสดง ระดับอนุปริญญาขึ้นในวิทยาลัยครู

จากกิจกรรมการแสดงละครประกอบการศึกษาในสาขาวิชาภาษาอังกฤษที่จัดขึ้นใน มหาวิทยาลัย เป็นแนวคิดที่ก่อให้เกิดการจัดการศึกษาศิลปะการละครขึ้นในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยเฉพาะมิติใหม่ทางการศึกษาวิชาชีพสาขานี้ก็คือ การผลิตนักวิชาการ และศิลปินของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเริ่มก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2529 พร้อมกับความพยายาม ที่จะเสนอรูปแบบใหม่ของการละคร ด้วยการเสนอละครร่วมสมัย ที่ใช้รูปแบบของนาฏศิลป์ไทยและ การละครตะวันตกมาผสมผสานกัน

2. หน่วยงานรับผิดชอบและจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษา

สถานศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์ไทยทั้งโขนและละคร ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มาเป็นระบอบประชาธิปไตย จะจัดการศึกษากันในราชสำนัก สำนักของเจ้านายและขุนนาง และ สำนักของสามัญชน แต่พระมหากษัตริย์ผู้มีพระราชอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศจะเป็นผู้อุปถัมภ์ และสนับสนุนการจัดการศึกษาเป็นพิเศษ ด้วยเหตุนี้มาตรฐานของการศึกษาซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป จึงยึดถือรูปแบบของราชสำนักเป็นหลัก และยังได้ผูกขาดการฝึกหัดละครผู้หญิงไว้เฉพาะ ในราชสำนักอีกด้วย จนกล่าวได้ว่า การจัดการศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์ในราชสำนัก ตลอดจนสำนัก ของเจ้านายบางสำนักก็เพื่อความบันเทิงใจของพระมหากษัตริย์เป็นหลัก ถือเป็นราชูปโภคอย่างหนึ่ง และมีผลพลอยได้ในการใช้ประภพพิธีกรรมหรืองานราชการต่าง ๆ เกี่ยวกับการต้อนรับแขกบ้าน แขกเมือง จนกลายเป็นประเพณีของราชสำนักที่จะต้องมีการฝึกหัดนาฏศิลป์ไว้เพื่อประดับเกียรติ และบารมี

ความเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาที่สำคัญ ปรากฏว่ามีอยู่ 2 ครั้งคือ ครั้งแรกใน รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระบรมราชานุญาตประกาศให้ สตรีทั่วไปฝึกหัดละครได้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าศิลปะอันงดงามของการร่ายรำโดยสตรีไม่ถูกสงวน ไว้เพื่อพระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียวตลอดไป จากความเปลี่ยนแปลงนี้เองทำให้มีการจัดการ ศึกษาานาฏศิลป์เพื่อการประกอบอาชีพเกิดขึ้นจำนวนมาก ทั้งในสำนักของเจ้านายและขุนนาง ตลอด จนในสำนักของสามัญชน ความเปลี่ยนแปลงครั้งที่สองเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงระบอบการ ปกครองเป็นแบบประชาธิปไตย ทำให้ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพในเรื่องการศึกษามากขึ้น อีกทั้ง ความตื่นตัวในเรื่องชาตินิยม ทำให้เกิดแนวความคิดที่ต้องการทบทวนบำรุงนาฏศิลป์ประจำชาติให้ได้รับ ความยกย่องทัดเทียมอารยประเทศทั้งหลาย จึงจัดตั้งสถาบันการศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์ขึ้นเป็นแห่ง แรกในปี พ.ศ. 2477 คือ โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ อยู่ในความรับผิดชอบของกรมศิลปากร เป็นสถาบันที่มุ่งผลิตศิลปินที่มีคุณภาพและคุณวุฒิทางการศึกษาคด้วย ซึ่งเป็นการผลิตศิลปินเพื่อเข้ารับ ราชการในกรมศิลปากร แต่ในขณะเดียวกันก็อาจจะไปเป็นครูสอนวิชาดนตรีและนาฏศิลป์ในสถาน ศึกษาต่าง ๆ โดยเฉพาะระดับประถมและมัธยมศึกษา

ถึงแม้ว่าวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากรจะได้จัดการศึกษาก่อนสถาบันอื่นและดำเนินการ มาอย่างต่อเนื่อง ตลอดระยะเวลาดังกล่าวสถาบันแห่งนี้ได้พยายามขยายการศึกษาให้ถึงระดับ ปริญญาตั้งแต่แรกเริ่ม แต่ก็ไม่สามารถจะกระทำได้โดยศักยภาพของสถาบันเอง จนกระทั่ง พ.ศ. 2519 ได้เข้าสมทบกับสถาบันเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา จัดตั้งคณะนาฏศาสตร์และดุริยางค- ศาสตร์ เพื่อผลิตครูนาฏศิลป์ระดับปริญญาตรีให้สำเร็จ

นอกจากวิทยาลัยนาฏศิลป์แล้ววิทยาลัยครูก็เป็นหน่วยงานผลิตศิลปินและครุนาฏศิลป์ โดยเปิดสอนระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูงใน ปี พ.ศ.2515-2528 และผลิตครุนาฏศิลป์ ระดับปริญญาตรีในปี พ.ศ.2517 รวมทั้งเปิดสอนระดับอนุปริญญา สาขานาฏศิลป์และศิลปะการแสดง ในปี พ.ศ.2528 และในปีพ.ศ.2529 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ได้เปิดสอนหลักสูตรศิลปะการละครคอนซันเป็นวิชาเอก มุ่งเน้นผลิตบัณฑิต 3 สาขา คือ วรรณกรรมการละคร ศิลปะการละคร และการละครเพื่อการศึกษาและพัฒนาสังคม

จากหน่วยงานรับผิดชอบการจัดการศึกษาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สรุปได้ว่าจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาได้พัฒนาการมาจากจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาเพื่อส่วนบุคคลมาสู่การจัดการศึกษาเพื่อส่วนรวม ตลอดไปจนถึงเพื่อสร้างสรรค์ผลงานศิลปะใหม่ ๆ ไว้เป็นอนุสรณ์แก่มนุษยชาติและประเทศชาติต่อไป

3. การรับและคุณสมบัติของผู้เข้ารับการศึกษา

ประเพณีการเข้าศึกษาของไทยตั้งแต่ดั้งเดิมมา กำหนดการไหว้ครูเป็นการยอมรับความเป็นครูและศิษย์ของแต่ละสำนัก แต่ผู้ที่เข้าศึกษาในราชสำนักหรือสำนักของเจ้านายทุกคน จะต้องถวายตัวต่อพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายผู้เป็นเจ้าของสำนักนั้น ๆ รับทราบและอนุญาต โดยจะต้องมีเจ้านายหรือขุนนางผู้ใหญ่เป็นผู้พาเข้าถวายตัว ถึงแม้ว่าผู้เข้าศึกษาส่วนใหญ่จะพึงพอใจกับการได้มีโอกาสเป็นข้าราชการสำนัก อันจะเป็นหนทางนำไปสู่การเชิดชูเกียรติของวงศ์ตระกูล แต่ผู้เข้าศึกษาบางส่วนจำเป็นต้องเข้าศึกษาด้วยการถูกจับหรือถูกขู่บังคับมา ซึ่งวิธีการนี้ได้ปฏิบัติกันมาช้านาน จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องออกประกาศลงโทษและห้ามไม่ให้กระทำการดังกล่าว อย่างไรก็ตามไม่ว่าผู้เข้าศึกษาจะมาด้วยวิธีใด เมื่ออยู่ในสำนักการศึกษาแล้ว จะต้องปรนนิบัติรับใช้ครูในขณะที่ศึกษาอยู่พร้อม ๆ กับปฏิบัติงานอาชีพไปด้วย รวมถึงการศึกษาเกี่ยวกับการวางตน การปฏิบัติตน การเรียนและเขียนปักถักร้อยด้วย ถ้าหากเป็นผู้ชายก็จะได้เป็นมหาดเล็กรับใช้การงานต่าง ๆ ในฐานะเป็นข้าราชการและผู้ฝึกหัดโขน

ผู้ที่เข้าศึกษาวิชาชีพนานาชาติจำเป็นต้องเข้ารับการฝึกหัดตั้งแต่วัยเยาว์ อายุประมาณ 6 - 12 ปี เพราะการศึกษาวิชานี้เกี่ยวข้องกับด้านสรีรวิทยา จำเป็นจะต้องฝึกหัดอย่างสม่ำเสมอ ตั้งแต่กระดูกยังอ่อน ๆ อยู่ โดยเฉพาะการฝึกแขน คัดขาและมือ มีความสำคัญอย่างมากต่อท่าทางการรำรำ นอกจากนี้แล้วรูปร่างหน้าตาก็เป็นคุณสมบัติที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้เข้าศึกษา ที่จะต้องได้รับการพิจารณาเป็นพิเศษ ยิ่งกว่านั้นผู้เข้าศึกษาโขนแต่ตั้งเคิมล้วนแต่เป็นเจ้านายหรือมหาดเล็ก โดยเฉพาะมหาดเล็กผู้ที่ได้รับการคัดเลือกให้ฝึกหัดโขน จะมีความรู้สึกที่ภาคภูมิใจเป็นพิเศษ เพราะหมายถึงว่า คนเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด เป็นที่ไว้นับถือ เชื่อใจ จึงได้มีโอกาสใกล้ชิดเจ้านายและรับใช้ราชการใกล้ชิดพระเจ้าแผ่นดิน

เมื่อมีการจัดการศึกษาเป็นระบบโรงเรียน ผู้เข้าศึกษาจึงต้องมีคุณสมบัติครบถ้วนตามระเบียบการรับเข้าของแต่ละสถาบัน ซึ่งจะมีเกณฑ์กำหนดหลักใหญ่ ๆ 3 ประการคือ ระดับชั้นการศึกษาที่สำเร็จมา ลักษณะนิสัยทางวิชาชีพ รูปสมบัติหรือสุขภาพพลานามัยอย่างไรก็ตามความคาดหวังของผู้เข้าศึกษาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มองเห็นได้ชัดเจนว่า เปลี่ยนแปลงไปตามค่านิยมของแต่ละยุคอันได้แก่ ความปรารถนาที่จะได้เป็นเจ้าของหม่อมหม่ามในยุคก่อนตลอดจนยศฐาบันดาศักดิ์ โดยการใช้ฝีมือการแสดงเป็นสื่อก้าวไปสู่สิ่งที่มุ่งหวังได้เปลี่ยนไปเป็นการศึกษาเพื่อให้ได้รับใบประกาศนียบัตรหรือปริญญาบัตรเป็นหลักฐานคำประกันปริมาณความรู้และความสามารถของผู้สำเร็จการศึกษา

4. หลักสูตรและการสอน

หลักสูตรและการสอนวิชาชีพนานาชาติไทยก่อนที่จะมีการจัดการศึกษาตามระบบสากล เป็นกระบวนการถ่ายทอดและรับเนื่องระหว่างตัวบุคคล และเป็นลักษณะของการบอกเล่าต่อ ๆ กันมาเป็นมุขปาฐะ โดยผู้สอนจะแบ่งผู้เรียนออกเป็น 4 ประเภทคือ พระ นาง ยักษ์ และลิง ให้ได้รับการฝึกหัดท่าเต้นและรำตามลักษณะเฉพาะของประเภทนั้น ๆ ซึ่งกล่าวได้ว่า เนื้อหาวิชาของการศึกษาวิชานี้แต่ตั้งเคิมมาจนถึงในปัจจุบันนี้คือ "ท่าเต้นหลักหรือแม่ท่า" ของผู้ศึกษาเป็นตัวยักษ์และลิง และ "รำเพลง" ของผู้ฝึกหัดพระและนาง จากนั้นจึงศึกษาท่ารำในระดับที่สูงขึ้นคือ "รำท่าบท" หรือ "รำใช้บท" เนื้อหาวิชาดังกล่าวมานี้เป็นพื้นฐานของการฝึกหัดสำหรับผู้เรียนทุกคนส่วนลำดับเนื้อหาวิชาที่นอกเหนือจากนี้ ครูจะเป็นผู้กำหนดเองว่าจะถ่ายทอดให้กับใคร เมื่อไรและมากน้อยเพียงใด ดังนั้นแต่ละคนจะได้รับความรู้ไม่เท่าเทียมกัน ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของครู

ครูผู้สอนในระยะแรก ๆ จะมาจากผู้ที่มีประสบการณ์ในการแสดงละครเป็นตัวเอกทั้งสิ้น ซึ่งครูเหล่านี้จะได้รับการฝึกฝนจนจำขึ้นใจ แล้วถ่ายทอดให้กับศิษย์โดยใช้วิธีการสอนให้ปฏิบัติเลียนแบบครูเป็นหลัก ผู้เรียนจะต้องจดจำและปฏิบัติตามอย่าง "แม่พิมพ์" ให้ได้มากที่สุด จนกว่าจะเป็นที่พอใจของครู เมื่อผู้เรียนมีความสามารถ เข้าขั้นที่จะออกไปประกอบอาชีพเองได้หรือถ่ายทอดวิชาต่อไปได้ ก็จะได้รับ การ "ครอบ" และ "มอบ" จากครูในวันที่มีการประกอบพิธีไหว้ครู ซึ่งถือว่าเป็นพิธีการอันศักดิ์สิทธิ์ ที่นาฏศิลปินทุกคนมีความศรัทธาและเชื่อถืออย่างเหนียวแน่น

ถึงแม้ว่าจะได้มีการจัดการศึกษาให้เข้าระบบสากล ลักษณะเนื้อหาวิชาและรูปแบบการสอนแบบเก่าก็ยังคงใช้อยู่ กล่าวคือ ได้มีการสร้างหลักสูตรเป็นแนวทางในการนำการศึกษาให้ดำเนินไปตามจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษา โดยการจัดลำดับเนื้อหาวิชาที่มีมาแล้วในอดีต ผสมผสานกับรายวิชาที่จัดไว้เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณสมบัติเพียงพอที่จะจบการศึกษาไปสู่อาชีพ การจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบนี้ได้เริ่มมาบ้างแล้วในโรงเรียนพรานหลวง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งขึ้นเพื่อสอนวิชาสามัญให้แก่มหาดเล็กกรมมหรสพ และผู้เข้าศึกษาวิชาชีพ โขนทั่วไป ให้ได้มีความรู้ทางด้านวิชาการทั่วไปควบคู่ไปกับการศึกษาโขน เมื่อพระองค์สวรรคต ในปี พ.ศ. 2468 โรงเรียนพรานหลวง จึงต้องล้มเลิกไป ซึ่งในระยะนั้นก็ยังไม่มีการร่างหลักสูตรวิชาชีพนานุกศิลป์ขึ้นมา เพราะหลักสูตรยังอยู่ในใจครูจึงเป็นเพียงแต่มีการกำหนดตารางเวลาเรียนไว้ชัดเจนขึ้นเท่านั้น

เมื่อตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ขึ้น ทำให้มีการร่างหลักสูตรการเรียนการสอนขึ้นเป็นครั้งแรก มีการกำหนดรายวิชาและลำดับเนื้อหาวิชา ระยะเวลาในการศึกษา ตลอดจนระเบียบการรับเข้า การวัดผลและประเมินผลการศึกษา นับตั้งแต่นั้นมาก็ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรอีกหลายครั้ง รวมทั้งการขยายการศึกษาให้สูงขึ้นตามลำดับ หลักสูตรของวิทยาลัยนาฏศิลป์ตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงพ.ศ. 2520 (โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ - โรงเรียนนาฏศิลป์) แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ นาฏศิลป์ขั้นต้นใช้เวลาเรียน 6 ปี นาฏศิลป์ชั้นกลางใช้เวลาเรียน 3 ปี และนาฏศิลป์ขั้นสูงใช้เวลาเรียน 2 ปี ซึ่งมีรายวิชาที่จะต้องศึกษาแบ่งออกเป็น 3 หมวด ได้แก่ วิชาสามัญ วิชาศิลปะ และวิชาการศึกษากำหนดให้เรียนในระดับนาฏศิลป์ชั้นกลางและชั้นสูง โดยใช้การประเมินผลการศึกษาด้วยระบบคะแนนและกำหนดเวลาเรียนเป็นชั่วโมงต่อสัปดาห์ ยิ่งกว่านั้นได้กำหนดให้มีการฝึกสอนทั้งวิชาสามัญและวิชาศิลปะ เพื่อเป็นการฝึกประสบการณ์วิชาชีพระดับนาฏศิลป์ชั้นกลางและชั้นสูง รวมทั้งกำหนดให้มีการเขียนศิลปนิพนธ์ เป็นการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองอีกด้วย

ครั้นวิทยาลัยครูเปิดสอนวิชาเอกนาฏศิลป์ขึ้นในปี พ.ศ. 2515 ได้ยึดถือหลักสูตรของวิทยาลัยนาฏศิลป์เป็นแม่แบบ ถึงแม้ว่าการเปิดสอนในครั้งแรกจะเริ่มด้วยการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับสูง ใช้เวลาในการศึกษา 2 ปีก็ตาม แต่ก็ได้พยายามบรรจุเนื้อหาวิชาตั้งแต่การรำพื้นฐานไปจนถึงการฝึกเพลงรำชั้นสูง ตลอดจนให้ทีมงานนิพนธ์ด้านศิลปะอีกคนละ 1 ชิ้น และออกฝึกสอนในช่วงระยะเวลาที่กำหนด เมื่อได้มีการเปิดสอนหลักสูตรอนุปริญญาศิลปศาสตรสาขาวิชานาฏศิลป์และศิลปะการแสดง ในปี พ.ศ. 2528 จึงได้เลิกส่งการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับสูงไป หลักสูตรของกรมการฝึกหัดครูตั้งแต่เริ่มเปิดสอนมาจนถึง พ.ศ. 2529 จัดการศึกษาเป็น 3 ระดับคือระดับอนุปริญญา ได้แก่ หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับสูงและหลักสูตรอนุปริญญาศิลปศาสตร ระดับปริญญา 2 ปี รับผู้สำเร็จการศึกษาในระดับอนุปริญญาหรือเทียบเท่าเข้าศึกษาต่อ และระดับปริญญาตรี 4 ปี โดยรับนักเรียนที่สำเร็จมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่าเข้าศึกษา ส่วนหลักสูตรศิลปะการละคร คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นหลักสูตรการศึกษา 4 ปี โดยรับผู้สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่าเข้าศึกษาเช่นกัน

เมื่อวิทยาลัยนาฏศิลป์ได้เข้าสมทบกับวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษาเมื่อ พ.ศ. 2519 เปิดสอนหลักสูตรปริญญาตรี ใช้เวลาศึกษา 2 ปี ต่อจากระดับนาฏศิลป์ชั้นสูง จนกระทั่งต่อมาใน พ.ศ. 2521 วิทยาลัยนาฏศิลป์ก็ได้ปรับปรุงหลักสูตรใหม่ โดยกำหนดการเรียนการสอนเป็นหน่วยการเรียน เช่นเดียวกับสถาบันการศึกษาแห่งอื่น และปรับระยะเวลาในการศึกษาในระดับนาฏศิลป์ขั้นต้น ให้สอดคล้องกับหลักสูตรระดับประถมและมัธยมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ โดยเฉพาะโครงสร้างของหลักสูตรได้พัฒนาให้เหมือนกับหลักสูตรของสถาบันการศึกษาที่เปิดสอนวิชาชีพนาฏศิลป์แห่งอื่น ๆ คือ แบ่งเนื้อหาวิชาในหลักสูตรออกเป็น 3 หมวด ได้แก่ หมวดวิชาพื้นฐานหรือการศึกษาทั่วไป หมวดวิชาเฉพาะหรือวิชาชีพและหมวดวิชาเลือกเสรี ซึ่งกำหนดจำนวนหน่วยการเรียนในระดับปริญญาตรี 4 ปี ระหว่าง 130 - 150 หน่วยการเรียน

5. สถานภาพของผู้สำเร็จการศึกษา

ในด้านผู้สำเร็จการศึกษาจากราชสำนัก สำนักของเจ้านายและขุนนาง จะได้เป็นนาฏศิลป์ในราชสำนักหรือในวังของเจ้านายผู้เป็นเจ้าของสำนักนั้น ๆ ในขณะเดียวกันก็อาจจะได้มีโอกาสเป็นเจ้าของหม่อมห้ามหรือภรรยาของเจ้าของสำนัก ถ้าหากมีรูปงามเป็นที่พึงพอใจ ซึ่งเป็นไปตามค่านิยมของสมัยนั้น หรือไม่เช่นนั้นก็จะทำให้ได้รับตำแหน่งหน้าที่ทางด้านการบริหารฝ่ายในด้วย เช่น ตำแหน่งท้าววรจันทร์ บรมธรรมิกภักดีนารีวรรคานุรักษ์ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็

เจ้าจอมมารดาวาด เป็นต้น ส่วนผู้สำเร็จการศึกษาโขงก็จะได้รับราชการในตำแหน่งมหาดเล็กต่อไป หรือได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางอีกด้วย บุคคลเหล่านั้นนอกจากจะเป็นนาฏศิลปินแล้ว ยังต้องรับหน้าที่เป็นผู้สอนให้กับผู้เข้าศึกษาในรุ่นต่อ ๆ ไป เช่นเดียวกับผู้ที่สำเร็จการศึกษาในสำนักของสามัญชนก็จะอยู่รับใช้ครูต่อไป จนกว่าครูจะตายไปจึงจะไปตั้งสำนักละครหรือโขงของตน หรือไม่ก็ไปเป็นศิลปินหรือครูสอนในสำนักอื่น

การจัดการศึกษาในสถาบันการศึกษาซึ่งมีจุดมุ่งหมายกำหนดไว้ เพื่อเป็นแนวทางในการเรียนการสอนของแต่ละหลักสูตรจะแยกออกได้เป็น การมุ่งผลิตศิลปินและครูนาฏศิลป์ ซึ่งผู้สำเร็จการศึกษาส่วนใหญ่จะเป็นศิลปินในกรมศิลปากรมากกว่าประกอบอาชีพอิสระและจะเป็นครูสอนนาฏศิลป์ในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ในขณะที่เดียวกันก็มักจะใช้วิชาความรู้ทางนาฏศิลป์ไปประกอบอาชีพพิเศษนอกเวลา เช่น แสดงตามห้องอาหาร โรงแรมหรือต่างประเทศ เป็นต้น อย่างไรก็ตามจะพบว่าค่านิยมของคนไทยซึ่งมีมานานแล้ว นิยมเข้าศึกษาเพื่อต้องการคุณวุฒิไปประกอบอาชีพรับราชการ และหลักสูตรของวิทยาลัยนาฏศิลป์และวิทยาลัยครูก็ไม่ได้เอื้อต่อการให้ผู้เข้าศึกษาสร้างสรรค์งานอิสระ เมื่ออัตราการรับบรรจุของทางราชการมีอย่างจำกัด ไม่สอดคล้องกับอัตราการผลิต จึงเป็นเหตุให้ผู้สำเร็จการศึกษาอยู่ในภาวะว่างงานมากขึ้นในปัจจุบันหรือถ้าใครมีญาติพี่น้องหรือเพื่อนอยู่ในต่างประเทศ ก็มักจะชักชวนกันไปประกอบอาชีพทางการแสดงนาฏศิลป์ไทยในต่างประเทศ

อภิปรายผล

การจัดการศึกษาวิชาชีพนานาฏศิลป์ไทยตั้งแต่อดีตจนถึงระยะเริ่มแรกของการจัดตั้งสถาบันการศึกษา มีเนื้อหาวิชาในหลักสูตรและการสอนที่เข้มกว่าในปัจจุบัน ทำให้การศึกษาในระยะเริ่มต้นมีการเรียนการสอนที่เข้มและลึกกว่าที่เป็นอยู่ในเวลานี้ทั้งด้านศิลป์และศาสตร์ แต่เมื่อมีการขยายระดับการศึกษาให้สูงขึ้นและขยายสถาบันการศึกษาไปยังส่วนภูมิภาค ความรู้ทางด้านศิลปวิทยาการของนาฏศิลป์ที่มีอยู่ดั้งเดิมกลับไม่ได้อนุรักษ์หรือเพิ่มพูนขึ้นไปกว่าเก่า รูปแบบของหลักสูตรได้ขยายออกในแนวกว้าง ในลักษณะที่ให้อบรมรู้ในหลาย ๆ เรื่อง ทำให้การจัดการศึกษาที่เน้นการรู้ลึกและรู้จริง หย่อนคุณภาพลงไป เมื่อเทียบกับลำดับเนื้อหาวิชาและระยะเวลาในการศึกษาในอดีตกับปัจจุบัน แต่ในขณะเดียวกันการเน้นความสำคัญในการจัดการศึกษา ได้กำหนดและแบ่งประมวลความรู้ทั้งหมดโดยใช้ระดับคุณวุฒิทางการศึกษาตามระบบสากลนิยมเป็นตัวแสดงปริมาณความรู้ของผู้รับการศึกษา ดังนั้นพัฒนาการของการศึกษาวิชาชีพนานาฏศิลป์ไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กล่าวได้ว่า ปริมาณผลผลิตของการจัดการศึกษาเพิ่มขึ้น แต่คุณภาพทางการศึกษาวิชาชีพลดลง ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการคือ

1. รูปแบบของการปกครองตั้งแต่อดีตมา ผู้บริหารประเทศมีบทบาทอย่างสูงต่อการอุปถัมภ์ศิลปินและศิลปะ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนการศึกษาหรือการยุบเลิกก็ตาม ค่านิยมในศิลปะของพระมหากษัตริย์มีอิทธิพลอย่างมากต่อความนิยมชมชอบศิลปะของข้าราชการสำนักตลอดไปถึงประชาชน กลายเป็นความจำเป็นอย่างหนึ่งของผู้มีอำนาจและทรัพย์สินผู้ทรงอำนาจจำนวนมาก ๆ จะต้องมีนาฏศิลป์ไว้ประดับบารมี ความงามของศิลปะและความเจริญรุ่งเรือง จึงขึ้นอยู่กับรสนิยมของเจ้านาย โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ผู้มีพระราชอำนาจสูงสุดซึ่งจะเห็นได้ว่าพระราชวังเป็นแหล่งรวมความสุดยอดของศิลปะทั้งหลาย . เมื่อราชสำนักเป็นหน่วยงานหนึ่งที่ทำเนียบการจัดการศึกษาวิชาชีพนานาศิลป์ ดังนั้นมาตรฐานของการศึกษาตลอดจนมาตรฐานของศิลปะ จึงเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปตามรูปแบบของราชสำนัก

ครั้นสังคมเปลี่ยนแปลงไป การปกครองในระบอบประชาธิปไตย ทำให้พระราชอำนาจถูกจำกัดตามตัวบทกฎหมาย มีผลกระทบต่อดวงศิลปินที่ขาดผู้อุปถัมภ์ เพราะสำนักวิชาชีพอันต้องล้มเลิกไป จุดนี้เองที่ทำให้บุคลากรและรูปแบบของนาฏศิลป์ในราชสำนักเผยแพร่ออกมาข้างนอก ก่อให้เกิดพาณิชย์ศิลป์เป็นผลตามมา นั่นคือ การขาดคุณภาพของศิลปะเพิ่มมากขึ้น ความเป็นเลิศของศิลปะและการรักษาระดับคุณค่าของศิลปะจะลดลง เพราะผลกำไรและต้นทุนจะต้องถูกนำมาพิจารณามากขึ้น แม้ที่จริงแนวโน้มของปัญหาดังกล่าวมีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบ้างแล้ว

ในระยะที่สภาพเศรษฐกิจของประเทศโดยเฉพาะในราชสำนักกำลังประสบปัญหาอย่างหนักในช่วงต่อระหว่างรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ทำให้คุณลักษณะของการสืบเนื่องและถ่ายทอดนาฏศิลป์ไทยอ่อนแอลง ไปด้วย แต่ศิลปวัฒนธรรม การศึกษาตลอดจนศิลปวิทยาการต่าง ๆ ของประเทศซีกโลกตะวันตกกลับเผยแพร่เข้ามาอย่างรวดเร็ว จนทำให้เกิดความไม่แน่ใจในปรัชญาเกี่ยวกับความเชื่อที่ว่านาฏศิลป์เป็นศิลปะชั้นสูงและเป็นเอกลักษณ์ของชาติที่ควรจะให้ความอุปถัมภ์ในฐานะเป็นศิลปวัฒนธรรมแก่แก่ประจำชาติ ความไม่แน่ใจในปรัชญาดังกล่าวของผู้บริหารประเทศ ทำให้การอนุรักษ์และส่งเสริม การศึกษาวิชาชีพนานาศิลป์ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของสถาบันการศึกษา ถึงแม้ว่าจะเป็นสถาบันของรัฐก็ตาม ไม่ได้ได้รับการพัฒนาและส่งเสริมเท่าที่ควร แม้จะเป็นนาฏศิลป์ซึ่งเคยได้รับเกียรติและการยกย่องอย่างสูงในราชสำนัก ต้องตกอยู่ในสภาพที่จะต้องช่วยเหลือตัวเองไปตามมีตามเกิด สภาพสังคมที่ต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอดทำให้เกิดวัฒนธรรมของการเอาตัวรอดและเอารักเอาเปรียบ ลักษณะดังกล่าวสะท้อนออกมาให้เห็นแนวความคิดที่สวนทางกัน

อย่างสิ้นเชิงกับปรัชญาที่กล่าวมานั้นคือ การให้การศึกษาของหน่วยงานรับผิดชอบเพื่อการส่งเสริมสนับสนุนศิลปประจำชาติและอุดมคติศิลปพัฒนาไปสู่การจัดการศึกษาเพื่อให้ได้มาซึ่งคุณวุฒิเป็นใบเบิกทางในการประกอบอาชีพ

เมื่อสภาพสังคมไม่เอื้อต่อการดำรงชีวิตที่มองศิลปะเป็นสิ่งงดงามประกอบกับขาดแรงส่งเสริมอย่างแท้จริงของผู้บริหารประเทศซึ่งต่างกับผู้บริหารในอดีตทำให้การมองเห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาที่ผู้สืบเนื่องและถ่ายทอด เปลี่ยนแปลงไปจากการศึกษาด้วยความเข้าใจในคุณค่าของความงามในศิลปะอย่างลึกซึ้ง กลายเป็นการจัดการศึกษาให้ครบตามระยะเวลาและรายวิชาที่กำหนด เมื่อการวัดเกณฑ์มาตรฐานความงามของนาฏศิลป์ไม่สามารถกำหนดควักได้ในเชิงสถิติ ประกอบกับธรรมชาติของการศึกษาต้องอาศัยการเลียนแบบครูเป็นหลัก สิ่งเหล่านี้มีผลต่อคุณภาพของการศึกษาซึ่งเป็นลักษณะของการถ่ายทอดระหว่างบุคคลและรุ่นต่อรุ่นลดทอนลงไปตามกาลเวลา

2. การขยายการศึกษาทั้งคุณวุฒิและสถานศึกษาเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการพัฒนาสถาบันการศึกษามากกว่าพัฒนาวิชาชีพ ทั้งนี้เนื่องจาก

2.1 ความไม่พร้อมของสถาบันการศึกษา จะเห็นได้จากความพยายามเปิดสอนวิชาชีพนาฏศิลป์ให้ถึงระดับปริญญาตรีของวิทยาลัยนาฏศิลป์ตั้งแต่นั้นเป็นโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2477 และอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2504 ซึ่งปรับปรุงตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2503 แต่ก็ได้ถูกระงับการจัดการศึกษาในระดับดังกล่าว ถึงแม้ว่าจะสามารถเปิดสอนได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2519 แต่ก็ไม่ได้จัดการศึกษาโดยศักยภาพของวิทยาลัยนาฏศิลป์เอง เพราะจะต้องไปสมทบกับวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา ดังนั้นปริญญาตรีที่ได้รับจึงเป็นของวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา ทั้ง ๆ ที่การสอนวิชาเฉพาะและวิชาเลือกจัดดำเนินการในวิทยาลัยนาฏศิลป์เอง ประเด็นสำคัญของปัญหาดังกล่าวก็คือการขาดความพร้อมทางด้านบุคลากร เช่นเดียวกับวิทยาลัยครูและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งจะพบว่าผู้สอนมีคุณวุฒิทางการศึกษาในอัตราส่วนของปริญญาตรีปริญญาโทและปริญญาเอก ที่ไม่สอดคล้องกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการขาดบุคลากรที่มีคุณวุฒิและเชี่ยวชาญในสาขาวิชาเฉพาะ มีผลให้คุณภาพทางด้านวิชาการต่าง ๆ ตลอดจนความรู้ความสามารถและการออกไปปฏิบัติงานได้อย่างมีคุณภาพลดลงไปด้วย ถึงแม้ว่าการเชิญวิทยากรที่มีความรู้เฉพาะสาขามาให้ความรู้บ้างก็ตาม แต่ความจำกัดด้านงบประมาณก็เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษา โดยเฉพาะสถานศึกษาในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

2.2 การขาดมาตรฐานการศึกษาที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เมื่อสถาบันการศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์ไทยได้ขยายออกไปยังส่วนภูมิภาคและเปิดสอนอย่างกว้างขวาง ทั้งในวิทยาลัยนาฏศิลป์และวิทยาลัยครู การจัดการศึกษาของแต่ละสถาบันต่างก็มีอิสระและเสรีภาพทางวิชาการโดยปราศจากการวางแผนมาตรฐานในการเรียนการสอนให้อยู่ในแนวทางเดียวกัน จึงกล่าวได้ว่า ถึงแม้ว่าผู้สำเร็จการศึกษาจะมีคุณวุฒิสูงในระดับปริญญาเท่าเทียมกัน แต่ความรู้ความสามารถ ทักษะและประสบการณ์ทางการศึกษา ทั้งของหน่วยงานเดียวกันและต่างหน่วยงานจะเหลื่อมล้ำกัน ทั้งนี้เนื่องจากการจัดการศึกษาคำนึงถึงปริมาณเวลาในการศึกษาเป็นตัวกำหนดเทียบคุณวุฒิมากกว่าคำนึงถึงคุณภาพในการจัดการศึกษาของแต่ละสถาบัน ซึ่งแท้ที่จริงแล้วการขยายการศึกษาดังกล่าวเกิดผลทั้งทางบวกและทางลบ ผลในทางบวกเป็นการช่วยจรรโลงศิลปวัฒนธรรมและผลิตภัณฑ์ทางด้านนี้ให้มากขึ้นเพียงพอกับความต้องการของสถานศึกษาระดับประถมและมัธยมศึกษา ตลอดจนเป็นแหล่งอนุรักษ์และฟื้นฟูนาฏศิลป์พื้นบ้าน ในขณะที่เดียวกันการแพร่ขยายอย่างกว้างขวางนี้มีผลต่อมาตรฐานของกระบวนการร่ายรำนาฏศิลป์ที่มีมาแต่ดั้งเดิม มีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ จะเห็นตัวอย่างได้ชัดเจนจากการฝึกเพลงช้า เพลงเร็ว ซึ่งเป็นเพลงรำพื้นฐานเบื้องต้นของการฝึกหัดนาฏศิลป์ไทยซึ่งมีมาตั้งแต่ดั้งเดิม เมื่อนำมาบรรจุเป็นรายวิชาของหลักสูตรทั้งวิทยาลัยนาฏศิลป์ วิทยาลัยครูและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำรำซึ่งมีจำนวนมากและต้องใช้เวลาในการร่ายรำเป็นเวลานานเพื่อปูพื้นฐานทำรำให้อยู่ตัวและคงที่ตลอดเวลา ปรากฏว่าสถาบันที่อนุรักษ์หลักการดังกล่าวมีเพียงวิทยาลัยนาฏศิลป์เพียงแห่งเดียว เพราะมีระยะเวลาในการศึกษาที่ยาวนานกว่าแห่งอื่น และรับผู้เข้าเรียนตั้งแต่ระดับประถมหรือมัธยมศึกษาในปัจจุบัน ส่วนในวิทยาลัยครูและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งรับผู้เข้าศึกษาเมื่อสำเร็จชั้นมัธยมปลายแล้ว และมีระยะเวลาในการศึกษา 4 ปี ได้ตัดทำรำพื้นฐานออกจำนวนมากทั้งนี้ก็เพราะคำนึงถึงระยะเวลาของการศึกษาเป็นเกณฑ์จนกล่าวได้ว่า ทำรำเพลงช้า เพลงเร็วของวิทยาลัยครูและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นการสาธิตให้ดูเป็นตัวอย่างมากกว่าการเรียนการสอนเนื้อหาวิชาชีพ

การขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งใน "แก่นหรือหัวใจ" ของทำรำนาฏศิลป์ คือ เพลงช้า เพลงเร็ว นั้น แสดงให้เห็นว่าเสรีภาพของการสอนวิชาชีพนาฏศิลป์แต่ละสถาบันเป็นไปอย่างขาดเกณฑ์มาตรฐานการศึกษา ให้ยึดถือปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำให้คุณภาพของการศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์ลดลงไปด้วย

2.3 การจัดการศึกษาของวิทยาลัยครูที่ผ่านมายังขาดเอกภาพที่เด่นชัด

เอกภาพของการกำหนดเนื้อหา รายวิชาในหลักสูตรวิชาเฉพาะให้เป็นครูในระดับประถมถึงมัธยมศึกษาของวิทยาลัยครูจะเห็นได้ว่าเป็นความพยายามที่จะสำเนาหลักสูตรของสถาบันวิชาชีพอื่น ๆ ไว้ให้มากที่สุด ในขณะที่การกำหนดหน่วยการเรียนรู้ในอัตราที่จำกัดตามระยะเวลาในการศึกษา ดังนั้นเอกภาพของผลผลิตที่จะให้เป็นครูในโรงเรียนจึงขาดไป เนื้อหาวิชาขาดความสัมพันธ์กับหลักสูตรในโรงเรียน และขาดการโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของรายวิชาแต่ละวิชา กับความเป็นจริงที่จะต้องออกไปประกอบอาชีพ ส่วนรายวิชาที่น่าจะเกี่ยวข้องโดยตรงกลับให้ความสำคัญน้อยมาก เช่น วิชานาฏศิลป์และละครสำหรับเด็ก ซึ่งจัดเป็นเพียงรายวิชาในหมวดวิชาเลือกเท่านั้น ดังนั้นการจัดหลักสูตรและการสอนเช่นนี้ ทำให้มีลักษณะของการศึกษาที่หนักไปทางด้านนาฏศิลป์และศิลปการละครไปพร้อม ๆ กัน หากเพียงแต่ได้มีการศึกษาหมวดวิชาการศึกษาเท่านั้นที่คำประกันว่ามุ่งจะเป็นครูมากกว่าศิลปิน

3. ปริมาณผู้สอนไม่สอดคล้องกับคุณภาพ นาฏศิลปินจะนับถือบูชาความเป็นอาวูโส และผู้ที่เคยแสดงเป็นตัวละครตัวเอกหรือมีฝีมือรุ่นก่อน จึงเห็นได้ว่าครูอาวูโสในรุ่นเดียวกันที่มีประวัติการแสดงเคยเป็นตัวเอก จะได้รับการยอมรับในความสามารถและฝีมือ เพราะครูดังกล่าวมีประสบการณ์ความรู้ในท่ารำระบำ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาโดยตรงจากครูรุ่นเก่าก่อนมากกว่าคนอื่น ๆ เนื่องจากยังไม่มีกำหนดเป็นหลักสูตรดังนั้นบุคคลชั้นนำในวงการศึกษาวชิชาชีพนาฏศิลป์ไทยในยุคที่เปิดสอนในสถาบันการศึกษา จึงปรากฏว่าเป็นนาฏศิลปินในยุคฟื้นฟูการศึกษาทั้งสิ้น เช่น ครูลมูล ยมะคุปต์ ท่านผู้หญิงแฉวี สมิทวงศ์เสนี เป็นต้น บุคคลดังกล่าวล้วนแต่เป็นหลักเปรียบได้กับเป็นแหล่งความรู้ที่บันทึกไว้ในตัวบุคคล ลักษณะเช่นนี้มีมาตั้งแต่โบราณและยังคงยึดถือมาจนถึงปัจจุบัน

แต่การยอมรับตัวผู้สอนในปัจจุบันยึดถือประกาศนียบัตรและปริญญาบัตรเป็นสำคัญ ดังนั้นผู้สอนที่มีคุณวุฒิทางการศึกษา แต่ขาดประสบการณ์หรือทักษะวิชาชีพ เมื่อมาเป็นครูสอนวิชาชีพจึงขาดการพัฒนาทางด้านทักษะและประสบการณ์ ทำให้ผลผลิตรุ่นต่อมาทั้งศิลปินและครูนาฏศิลป์มีแต่ปริมาณที่ลดคุณภาพลงไปอีก นำให้การพัฒนาการศึกษาวชิชาชีพนาฏศิลป์ไทยไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควรจะเป็น

4. ความมุ่งหวังของผู้เข้ารับการศึกษาเปลี่ยนแปลงไปตามค่านิยมของสังคม

ผู้เข้ารับการศึกษาในปัจจุบันมีความมุ่งหวังในประกาศนียบัตรและปริญญาบัตร มากกว่าความต้องการอนุรักษและสืบเนื่องนาฏศิลป์ไทย ทั้งนี้เพราะค่านิยมที่มีต่อการศึกษาของสังคมไทยให้ความสำคัญต่อใบปริญญามากกว่าความรู้ความสามารถที่แท้จริงของผู้ถือกรรมสิทธิ์ในปริญญานั้น สิ่งนี้มีผลทำให้ความเข้มข้นในการถ่ายทอดวิชานาฏศิลป์เปลี่ยนแปลงไป จะเห็นได้ว่า ผู้สอนซึ่งเป็นผลผลิตของสถาบันการศึกษาทั้งจากวิทยาลัยครูและวิทยาลัยนาฏศิลป์ ที่ได้รับการศึกษาตามหลักสูตรนั้น ผู้เรียนบางคนไม่มีโอกาสแม้จะได้รับการประสบการณ์จากการแสดงบนเวทีเลยนอกจากฝึกหัดท่ารำอยู่แต่ในชั้นเรียน เมื่อผลผลิตเหล่านี้ออกไปทำหน้าที่สอน การสอนนั้นจึงเป็นไปอย่างเฉื่อยชาตามระบบราชการที่เป็นอยู่ ขาดการเน้นให้รู้และเข้าใจในท่ารำ ขาดการเข้มงวดในการฝึกหัดให้ได้ท่ารำที่งดงามถูกต้อง เพราะถึงอย่างไรผู้รับการถ่ายทอดก็สามารถจะใช้ประกาศนียบัตรหรือปริญญาบัตรสามารถไปสมัครสอบเข้าทำงานหรือเป็นข้าราชการได้เช่นเดียวกัน ถึงแม้ว่าเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว บางคนแทบจะรำละครหรือเต้นโขนไม่ได้เลยก็ตาม

5. พัฒนาการของหลักสูตรและการสอนทำให้ความละเอียดอ่อนในการถ่ายทอดของครูลดน้อยลงไป

การสอนตามเนื้อหาวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรที่ได้พิจารณาความเหมาะสมอย่างรอบคอบแล้ว โดยยังคงยึดถือรูปแบบการสอนดั้งเดิมที่ปฏิบัติสืบเนื่องต่อ ๆ กันมา ได้แก่ สอนให้เรียนด้วยการปฏิบัติตามลำดับขั้นตอน การเลียนแบบจากครู การจับตัวผู้เรียน ใช้การสังเกตจดจำและมีขั้นตอนในการฝึกหัดที่เหมือน ๆ กัน แต่เมื่อการสอนได้พัฒนาขึ้นไปเป็นไปตามเนื้อหาวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร สิ่งนี้ทำให้เกิดผลต่อการเปลี่ยนแปลงการสอนวิชาชั้นนาฏศิลป์ไทยกล่าวคือ

ศิลปะเป็นเรื่องของจิตใจที่ละเอียดอ่อนโดยเฉพาะนาฏศิลป์ ซึ่งมีการฝึกหัดที่ต้องใช้กำลังกายและใจอย่างหนักทั้งผู้สอนและผู้เรียน ดังนั้นการที่ผู้สอนจะพึงพอใจถ่ายทอดท่ารำร้ายรำให้กับผู้ใดและมากน้อยเพียงใดหรือจะได้ผลงานดีเยี่ยมขนาดไหน จึงเป็นเรื่องที่ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลาย ๆ อย่าง เช่น ความสามารถของแต่ละบุคคล บุคลิกลักษณะ อุปนิสัย สติปัญญา ความสามารถในการจดจำท่ารำร้าย ความกตัญญูต่อเวที ตลอดจนการมองเห็นคุณค่าของนาฏศาสตร์ของตัวลูกศิษย์เอง สิ่งเหล่านี้ถือเป็นเรื่องสำคัญที่อยู่ในดุลยพินิจของครูที่จะเป็นหลักคำประกันได้ว่า วิทยาการต่าง ๆ ที่ครูถ่ายทอดให้กับผู้ใดนั้น ครูได้พิจารณาความเหมาะสมแล้ว ซึ่งจากผลของการสอนดังกล่าวจะทำให้ผู้สืบทอดเกิดความภาคภูมิใจและยึดมั่นที่จะอนุรักษ์ความดีเลิศของศาสตร์นี้ไว้ตามแบบฉบับให้ได้มากที่สุด อันเป็นแนวทางหนึ่งของการคงไว้ซึ่งศักยภาพของศาสตร์แขนงนี้ในด้านของความงาม ความประณีตในจิตใจมนุษย์ ซึ่งเป็นสื่อของความคิดจากคนรุ่นก่อนสืบทอดมายังคนรุ่นใหม่

แต่เมื่อการสอนได้พัฒนาไปสู่การยึดถือประมวลความรู้ที่ได้กำหนดไว้แล้วเป็นหลักสูตร ทำให้การสอนต้องเป็นไปตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่หลักสูตรกำหนดไว้ให้ผู้สอนปฏิบัติตามด้วยวิธีการดังกล่าว เป็นหนทางหนึ่งในการตัดอคติหรือความลำเอียงในใจครูที่มีต่อศิษย์และผู้เรียนทุกคนมีโอกาสดำเนินการจากครูเท่าเทียมกันหมด ช่วยลดความเป็นจริงที่ว่า "ความรู้ตายไปกับครู" ลงไปได้บ้าง ถึงแม้ว่าผู้เรียนจะมีฝีมือเหมาะสมหรือสมควรที่จะได้รับความรู้เพียงพอกับการที่จะได้รับถ่ายทอดคณาฏศิลป์ที่ได้ถูกจัดไว้แล้วว่าเป็นยอดสูงสุดของนาฏศาสตร์หรือไม่ก็ตาม สิ่งเหล่านี้ทำให้มีผลต่อความผูกพันด้านจิตใจของครูในฐานะผู้ถ่ายทอดศิลปะอันเป็นเรื่องของจิตใจ ในการที่จะปลูกปั้นลูกศิษย์ให้มีฝีมือเป็นตัวแทนครูลดน้อยลงไป ความรู้สึกที่มีต่อเพลงรำตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ อันเป็นแบบแผนของคุณธรรมในวิชาชีพของครูกับลูกศิษย์มีความรู้สึกที่คลาดเคลื่อนและแตกต่างกันออกไป พัฒนาการของหลักสูตรและการสอนวิชาชีพนาฏศิลป์ไทย เปลี่ยนแปลงจากความพยายามในการอนุรักษ์สืบเนื่องและถ่ายทอดความเป็นเลิศของศิลปวิทยาการไปสู่การเรียนการสอนตามบทบาทหน้าที่และเนื้อหาของวิชาเพื่อให้เป็นไปตามหลักสูตร

ข้อเสนอแนะในการจัดการและดำเนินการศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์

1. รัฐบาลควรวางนโยบายในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติและปฏิบัติตามนโยบายอย่างจริงจัง ความพยายามที่จะธำรงรักษาความเป็นไทยในอดีต ตลอดจนการอนุรักษ์ศิลปของชาติไม่ให้เปลี่ยนแปลงไปได้เลยนั้น คงเป็นเรื่องยาก นอกจากจะรื้อฟื้นระบบศักดินาขึ้นมาใหม่ พร้อมกับปิดประเทศไม่ยอมรับอารยธรรมสากล แต่สิ่งที่เป็นไปได้ที่ผู้บริหารประเทศควรจะทำก็คือ การส่งเสริม สนับสนุน ยกย่องและให้เกียรตินาฏศิลป์หรือศิลปแขนงอื่น ๆ ที่ได้สร้างผลงานด้วยอุตสาหกรรมวิริยะ และสติปัญญา อันเป็นคุณลักษณะเฉพาะตัว ในฐานะที่เป็นคนไทยที่ได้สร้างศิลปะจรรโลงชาติและถือว่าเป็นศิลปวัฒนธรรมอันเป็นมรดกของมนุษยชาติ ให้ได้รับความยกย่องและเกียรติยศ เช่นเดียวกับการยกย่องบุคคลที่เด่นในศาสตร์สาขาอื่น เช่น สายวิทยาศาสตร์ การแพทย์ เป็นต้น อันได้แก่ การให้ความอุปถัมภ์ในเรื่องที่จำเป็นในการดำรงชีวิต การให้สวัสดิการหรือเงินเดือนประจำเดือน เช่นเดียวกับศิลปินโน (Noh) และคาบูกิ (Kabuki) ของประเทศญี่ปุ่น ที่รัฐบาลญี่ปุ่นอนุรักษ์ศิลปและศิลปะเก่าแก่ของชาติไว้ ทั้ง ๆ ที่คนญี่ปุ่นได้ปรับตัวให้ก้าวทันความเจริญของสังคม แต่ก็ไม่ได้มองข้ามความสำคัญในสิ่งนี้ สิ่งเหล่านั้นนอกจากจะมีผลต่อสถานภาพของนาฏศิลป์ไทย ยังเป็นการรักษาศิลปะ อันจะนำไปสู่ความภาคภูมิใจของชนรุ่นหลังด้วย

2. เรื่องพัฒนาคุณภาพของการศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์ไทย โดยขอเสนอการดำเนินการ ดังนี้

2.1 ส่งกายนาเพลงร่ำมาครฐานของไทยในอดีตให้เป็นมาตรฐานอันเดียวกัน
อย่างเร่งด่วน ด้วยการเชิญนาฏศิลปินเก่าแก่ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิรุ่นแรก ๆ ของยุคการศึกษาวิชาชีพ
ในสถาบัน ผู้ซึ่งได้รับถ่ายทอดท่ารำโดยตรงจากศิลปินผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยจัดการแก้ไขท่ารำที่
ผิดเพี้ยนไปหรือความเสื่อมลงของท่ารำให้อยู่ในมาตรฐานเดียวกัน แล้วบันทึกภาพเป็นแบบแผนสำหรับ
การศึกษาในยุคปัจจุบันและอนาคต อันจะเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์นาฏศิลป์ต่อ การศึกษาและ
วิเคราะห์วิจัยต่อไปอีกด้วย

2.2 การวัดผลและประเมินผลการศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์ไทยต้องพิจารณาทั้งใน
เชิงปริมาณและคุณภาพ กล่าวคือ นาฏศิลป์ เป็น เรื่องของศิลปะซึ่งไม่อาจจะกำหนด เกณฑ์วัดความ
งามได้ในเชิงปริมาณหรือตัวเลข เพราะศิลปะเป็นเรื่องของจิตใจต้องอาศัยความรู้สึกเป็น เครื่อง
กำหนดในการวัด เมื่อการวัดผลการศึกษากำเป็นต้องปฏิบัติไปตามเกณฑ์ของสากลตามข้อกำหนด
ของแต่ละสถาบัน ผลของการประเมินจึงไม่อาจจะสื่อถึงปริมาณและคุณภาพของผู้สำเร็จการศึกษา
ได้ตรงตามความเป็นจริง ประกอบกับการใช้ปริมาณเวลาเป็นตัวกำหนดปริมาณความรู้หรือคุณวุฒิ
ปัญหาผู้สำเร็จการศึกษาที่ด้อยคุณภาพและค่านิยมในปริญญาบัตรมากกว่าการเรียนรู้ที่แท้จริง จึงเป็น
ผลสืบเนื่องมา

ดังนั้นจึงขอเสนอให้ใช้รูปแบบของการประเมินผลการศึกษาแบบเก่าเข้ามาผสมผสาน
ด้วย ได้แก่ การกำหนดปริมาณเพลงร่ำและความสามารถในการร่ำเพลงต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง
ประสบการณ์ในการมีส่วนร่วมแสดงละครหรือระบำในขณะที่ศึกษาอยู่ การมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม
การแสดงของสถาบันการศึกษา ตลอดจนทักษะความชำนาญพิเศษอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพ เช่น
การประดิษฐ์เครื่องแต่งกาย การออกแบบฉากหรือการเขียนบทละคร เป็นต้น โดยให้สถานศึกษา
แบบโบราณผลงานหรือประสบการณ์ในระหว่างศึกษา ควบคู่ไปกับประกาศนียบัตรหรือปริญญาบัตร
จะช่วยให้ความเข้มข้นในการศึกษามีความหมายมากยิ่งขึ้น ซึ่งข้อเสนอที่กล่าวมาจะเป็นแนวทางหนึ่ง
ในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์ไทย รวมถึงการก่อให้เกิดความตื่นตัว
ในการถ่ายทอดและสืบเนื่องมากยิ่งขึ้นในอนาคต

3. จัดตั้ง ปรับปรุงและบูรรวมสถาบันการศึกษาวิชาชีพและ เสนอรูปแบบใหม่ของการจัดการศึกษา การขาดการประสานงานการผลิตครูวิชาชีพนาฏศิลป์ ขาดการประสานนโยบายและเป้าหมายเข้าด้วยกัน ตลอดจนการขยายสถาบันวิชาชีพนาฏศิลป์ ทั้งวิทยาลัยนาฏศิลป์และวิทยาลัยครูที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน จนทำให้เป็นปัญหาผลผลิตเกินความต้องการของหน่วยใช้นั้น นอกจากการแก้ปัญหาด้วยการลดจำนวนผู้เข้ารับการศึกษาวิชาชีพครู การให้การศึกษอบรรณกุลการประจำการและการเปิดสาขาวิชาใหม่ทำให้เกิดความซ้ำซ้อนกับหน่วยงานอื่น ซึ่งสถาบันการศึกษาได้ดำเนินการมาแล้ว ผู้วิจัยขอเสนอรูปแบบใหม่ในการจัดการศึกษาดังนี้

3.1 ให้วิทยาลัยครูซึ่งได้รวมกลุ่มเป็น สหวิทยาลัยเปิดสอนวิชาชีพครูนาฏศิลป์ สหวิทยาลัยละ 1 แห่ง โดยรวบรวมทรัพยากร บุคลากร จากวิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยเดียวกันมาอยู่ร่วมกันเป็นศูนย์กลางการผลิตสาขาวิชาชีพนาฏศิลป์โดยเฉพาะ ในวิทยาลัยครูแห่งใดแห่งหนึ่งในสหวิทยาลัยนั้น ที่มีความพร้อมและเหมาะสมมากกว่าวิทยาลัยครูแห่งอื่น ๆ เพื่อเสริมสร้างความพร้อมและศักยภาพของแต่ละสหวิทยาลัยให้ แข็งแรงทางวิชาการรวมทั้งมีการวางแผนประสานงานนโยบายผลิตครูตามปริมาณที่พอเหมาะกับความต้องการของท้องถิ่นนั้น

3.2 ให้ศูนย์กลางผลิตครูนาฏศิลป์เปิดหลักสูตรการละครเพื่อการศึกษาชั้นอีก สาขาหนึ่ง นอกเหนือจากการผลิตครูแล้วให้วิทยาลัยครูเปิดอบรมครูสาขาวิชาการต่าง ๆ ในระดับประถมและมัธยมศึกษา ให้สามารถพัฒนาการเรียนการสอน ด้วยการนำการศึกษาเกี่ยวกับเทคนิคใหม่ ๆ และกลวิธีต่าง ๆ ที่จะสามารถนำวิทยาการด้านการละครไปใช้ในการเรียนการสอนได้ เพื่อให้การเรียนการสอนวิชานั้น ๆ มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น

3.4 กำหนดแนวทางการผลิตศิลปินและครูนาฏศิลป์ใหม่ให้เหมาะสมกับศักยภาพของแต่ละสถาบัน กล่าวคือ ให้วิทยาลัยนาฏศิลป์จัดการศึกษาเพื่ออาชีพ (Career Education) คือ เป็นการจัดการศึกษาในระบบการศึกษา (Formal Education) ในลักษณะที่ต่อเนื่อง เริ่มต้นตั้งแต่ประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา โดยเน้นการพัฒนาวิชาชีพเพื่อผลิตศิลปินทั้งระดับปริญญาตรีและขยายไปถึงระดับคุณวุฒิที่สูงขึ้น จนถึงปริญญาเอกโดยเน้นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาบุคคลให้มีความเชี่ยวชาญ เชิงปฏิบัติการ ความเจนจัดทางวิชาการและคุณสมบัติของลักษณะอาชีพ พร้อมทั้งจะปฏิบัติงานและสามารถปรับปรุงตนเองให้ก้าวหน้าเพียงพร้อมไปด้วยความสำนึกในจรรยาอาชีพ คุณธรรม ความรับผิดชอบต่อสังคม โดยเฉพาะการศึกษาในระดับที่สูงกว่าปริญญาตรีจะต้อง

มุ่งพัฒนาวิชาชีพนาฏศิลป์ในด้านทฤษฎีในสาขาวิชาชีพ การส่งเสริมการศึกษาด้านวิชาชีพและการให้บริการทางวิชาการแก่สังคม ทั้งนี้ให้ยกเลิกการจัดการศึกษาวิชาชีพครูซึ่งแทรกซ้อนอยู่ในหลักสูตร โดยให้ผู้ที่ต้องการจะเป็นครูไปศึกษาต่อวิชาครูในสถาบันฝึกหัดครูของวิทยาลัยครูหรือคณะครุศาสตร์ และศึกษาศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเพิ่มเติม

ส่วนการจัดการศึกษาในวิทยาลัยครูจะต้องกำหนดนโยบายและแนวทางในเชิงปฏิบัติการให้ชัดเจน กล่าวคือ ให้วิทยาลัยครูจัดการศึกษาเพื่อผลิตครูสอนดนตรีนาฏศิลป์สนองความต้องการครูในโรงเรียน ซึ่งกำหนดรายวิชากลุ่มเสริมสร้างลักษณะนิสัยไว้ในหลักสูตร ระดับประถมและมัธยมศึกษาตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2520 ดังนั้นจะต้องมีการปรับปรุงหลักสูตรใหม่ทุกระดับให้สอดคล้องกับหน่วยงานที่ใช้ครูและให้มีเอกภาพในการจัดการศึกษาเพื่อเป็นครูโดยแท้จริง ในขณะเดียวกันก็ต้องปรับปรุงสถานศึกษาให้เป็นสถาบันพัฒนาวิชาชีพครูอย่างสมบูรณ์แบบคือ ผลิตครูและพัฒนาครูในโรงเรียน มีการประสานงานและวางนโยบายร่วมกันกับหน่วยงานรับผิดชอบในการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนของหน่วยใช้งาน ด้วยการจัดวิทยาลัยในลักษณะของคลินิก ให้คำปรึกษาแนะนำเกี่ยวกับปัญหาการเรียนการสอน ตลอดจนหลักสูตรพร้อมกับจัดหลักสูตรอบรมพิเศษสำหรับให้ครูนาฏศิลป์มารับการอบรมความรู้ เทคนิคการสอน วิธีสอนหรือจัดสัมมนาเกี่ยวกับแนวทางพัฒนาการศึกษานาฏศิลป์ในโรงเรียน ให้ครูที่ประจำการในโรงเรียนต่าง ๆ เข้ามารับการ ศึกษา ทบทวนความรู้ทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติหลังจากที่ได้ปฏิบัติงานสอนแล้วทุก ๆ 5 ปี

จากข้อเสนอแนะนี้ จะเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาคุณภาพของการศึกษาด้วยการจัดการศึกษาที่มีเอกภาพและลุ่มลึกในด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ ไม่ใช่เป็นการจัดการศึกษาที่ทำให้ "หาตัวเองไม่พบ" เพราะชาติที่ทางที่ชัดเจน ซึ่งในทัศนะของผู้วิจัยมองเห็นว่า ครูวิชาชีพที่สอนในระดับต่ำกว่าอุดมศึกษา ควรจะเป็นครูที่มีวุฒิหรือได้รับการศึกษาอบรมวิชาครูเพื่อเป็นครูในระบบโรงเรียนอย่างแท้จริง ส่วนผู้สอนหรืออาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาหรือผู้สอนหลักสูตรวิชาชีพหรือครูผู้สอนครุนาฏศิลป์นั้น จะต้องรู้ลักษณะที่แตกต่างจากครูอาชีพทั่วไปคือ จะต้องเป็นผู้ที่มาจากผู้มีความรู้ความชำนาญพื้นฐานเฉพาะสาขาจึงเห็นว่าผู้สอนวิชาชีพในระดับอุดมศึกษา ควรจะมาจากผู้สำเร็จวิชาชีพนาฏศิลป์โดยตรง หรือเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชานั้น ๆ ในฐานะนักการศึกษา นักวิจัย เป็นต้น โดยให้ได้รับการศึกษาอบรมวิชาครูอย่างเข้มในสถาบันฝึกหัดครูเสียก่อน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

เพื่อให้การวิจัยเรื่องนี้สมบูรณ์ขึ้น ผู้วิจัยขอเสนอแนะการวิจัยในอนาคตดังนี้

1. ศึกษาแนวโน้มของการศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์ไทยในอนาคต ในด้านการรับเข้าศึกษา หลักสูตรและการสอน และสภาพภาพของผู้สำเร็จการศึกษา
2. ประเมินผลหลักสูตรวิชาชีพนาฏศิลป์ในสถาบันอุดมศึกษาทั้งในอดีตและปัจจุบัน ในด้านวัตถุประสงค์ของหลักสูตร การเรียนการสอนและการนำไปใช้
3. ศึกษาความคิดเห็นของคนไทยที่มีต่อการเสนอละครไทยผสมผสานกับละครตะวันตก : กรณีศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
4. ติดตามผลบัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาวิชาชีพนาฏศิลป์ในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ